

KVALITATÍVNY VÝSKUM EURÓPSKEJ IDENTITY

METODOLOGICKO-LOGISTICKÝ PREHLAD O REALIZOVANOM PROJEKTE 5. RP EÚ "MLÁDEŽ A EURÓPSKA IDENTITA" – KVALITATÍVNA ČASŤ

Gabriel Bianchi, Barbara Lášticová

KVSBK SAV

Tento výskumný projekt, zameraný na výskum vzájomných vzťahov medzi jednotlivými úrovňami identity 18-24 ročných mladých dospelých v rôznorodých kombináciách zosúvzťažených európskych regiónov, bol od prvopočiatku z disciplinárneho hľadiska otvorený a zahŕňal ako sociologické, tak sociálno-psychologické myslenie. Nakoľko kvalitatívny výskum v oboch týchto disciplínach nepatrí medzi väčšinové trendy a nie je napokon ani preferovaným pre všetkých riešiteľov tohto výskumného konzorcia, treba pozitívne zhodnotiť skutočnosť, že zohral mimoriadne dôležitú rolu v tomto projekte.

Použitie nástroje na získanie empirického materiálu boli dva: štrukturovaný dotazník – kvantitatívna metodika (administrovaný ako interview) a pološtrukturované interview – kvalitatívna metodika. Účelom tejto kombinácie bolo nielen zaistiť maximálne možnú dosiahnuteľnú komplexnosť údajov, ale graduálne nasadenie týchto nástrojov súčasne umožnilo (aspoň v obmedzenom rozsahu) ciele a korektívne orientovanie pološtrukturovaného interview na tie oblasti, ktoré boli neuspokojivo či nedostatočne pokryté údajmi z dotazníka.

1. PARTICIPANTI

Vzorka, na ktorej boli tieto dve metodiky použité, bola, prirodzene, odlišná; pološtrukturované interview bolo realizované na cca 6% vzorky z dotazníka, celkovo 224 pološtrukturovaných interview v desiatich lokalitách Európy (tabuľka 1). Respondenti boli vyberaní na základe toho, ako v dotazníku odpovedali na otázku, ktorá na škále od „0“ do „4“ merala silu toho, do akej miery sa respondent cíti byť Európanom. Odpoveď „0“ znamenala, že sa respondent vôbec necíti byť Európanom a odpoveď „4“ znamenala, že sa Európanom cíti byť veľmi silne. Rozhovory sa uskutočnili s mladými ľuďmi z oboch extrémnych skupín (silná vs. slabá európska identifikácia). Keďže celková vzorka participantov projektu, ktorým bol administrovaný kvantitatívny dotazník, sa skladala z dvoch skupín – náhodný reprezentatívny výber (cca 4000 participantov) a "elita" (VŠ študenti odborov s perspektívnou EU kariérou - jazyky, medzinárodný obchod a pod. – cca 1000 participantov) boli prirodzene participantmi pre interview vyberaní z oboch týchto podskupín.

Tabuľka 1: Počty kvalitatívnych rozhovorov podľa typu vzorky, sily európskej identifikácie a skúmanej oblasti

	Vorarlberg	Viedeň	Bratislava	Praha	Chemnitz	Bielefeld	Bilbao	Madrid	Edinburgh	Manchester
Spolu	12	15	27	25	24	24	20	21	26	30
Reprezentatívna	9	11	16	15	16	16	12	12	13	16
„Elita“	3	4	11	10	8	8	8	9	13	14
„Vysoká“ eur. identita	10	9	17	12	16	16	12	10	14	14
„Nízka“ eur. identita	2	6	7	5	8	8	8	11	12	16

„Vysoká európska identifikácia“ je definovaná ako odpovede „3“ alebo „4“ na škále a „nízka európska identifikácia“ ako odpovede „0“ alebo „1“ na škále ohľadom sily európskej identifikácie. Okrem čísel uvedených v tabuľke pre „nízke“ a „vysoké“ miery európskej identifikácie boli v Bratislave interviewovaní traja a v Prahe ôsmi respondenti so „stredne“ silnou európskou identifikáciou (odpoveď na škále 2), keďže len málo participantov s nízkou európskou identifikáciou súhlasilo s zrealizovaním kvalitatívnych rozhovorov.

2. SCENÁR INTERVIEW

Schéma pološtruktúrovaného interview vznikla s cieľom získať hlboké poznanie o konštrukciách európskej, národnej a regionálnej identity, o chápaní občianskosti – práv, povinností, o vnímaní rodovosti – vlastného rodu ako spoločenskej dimenzie vzťahujúcej sa k príležitostiam, právam, mobilite atď. Rozhovor sa zameriaval na to, akú súvislosť majú osobné a rodinné väzby ako aj väzby na miesto s určitými špecifickými chápaniami, skúsenosťami a „praktikami“ spojenými s európskym občianstvom a európskou identitou. Ich cieľom bolo získať detailnejšie informácie o procesoch, ktoré by mohli byť v pozadí určitých špecifických chápaní a praktík občianstva a určitých konštrukcií identity. (Rakúsky tím navyše uskutočnil niekoľko fókusových skupín.)

V interview boli pokryté nasledovné témy:

- Lokálna identita
- Regionálna identita
- Národná identita
- Význam Európy
- Európska a iné nadnárodné identity
- Vzťahy medzi jednotlivými identitami
- Občianstvo
- Imigrácia
- Mobilita
- Pracovné a partnerské plány
- Osobná a rodová identita

3. PILOTNÉ INTERVIÁ

V každej skúmanej oblasti sa v januári 2003 zrealizovali 1-2 pilotné interviá za účelom vyjasnenia a dopresnenie scenára. Každý tím pokrýval všetky témy, ale konkrétna formulácia otázok bola voľná. Jednotlivé pilotné interviá sa potom analyzovali tak, že každý tím porovnával dve interviá z dvoch rozličných „cudzích“ regiónov, napr slovenský tím analyzoval interview z Madridu a baskického Bilbaa, pričom pri pilotnej analýze bolo zamerané na konštrukcie lokálnych, národných a európskych identít a vzťahy medzi nimi. Zatiaľ čo vytváranie scenára pilotného interview prebiehalo prostredníctvom e-mailovej komunikácie, výsledky komparatívnej analýzy sa prezentovali a diskutovali na pracovnom stretnutí medzinárodného výskumného tímu v Bratislave koncom februára 2003. Tu sa tiež

dohodla definitívna podoba scenára interview, ktoré malo byť čo najotvorenejšie (držať sa len pokrytia stanovených hlavných 11 tém). V prípade potreby, ak respondent nedokázal na danú tému hovoriť spontánne, boli pripravené ďalšie prehlbujúce a pomocné otázky (pozri scenár v prílohe).

4. VÝSKUMNÉ INTERVIÁ

Pološtrukturované interviá realizovali školení výskumníci (riešitelia úlohy alebo vyškolení spolupracovníci), boli nahrávané, prepísané v danom jazyku a anonymizované, čo znamená, že participanti sa označili pseudonymami a zároveň sa z interview odstránili (resp. modifikovali) všetky také informácie, ktoré by mohli respondentov spätne identifikovať. Interview sa realizovali v období od marca do augusta 2003.

5. ANALÝZA

Spracovanie interview prebiehalo viacstupňovo.

(1) **Parafrázovanie.** Texty všetkých interview boli kódované podľa hlavných 11 tém (pozri vyššie) a potom sa prehovory zodpovedajúce jednotlivým témam parafrázovali (uskutočňovalo sa ich rezumé), pričom išlo o maximálne vystihnúť podstaty jednotlivého prehovoru s použitím čo najväčšieho množstva citácií. Jednotlivé témy sa tak nasycovali rôznorodými výroky. Pokiaľ už bola jednotlivá téma dostatočne nasýtená (obsah prehovorov sa opakoval), namiesto parafrázovania ďalších (častí) interview sa na ne uvádzali len odkazy. Pri každej parafráze sa uvádzali pseudonym respondenta a číslo interview, ako aj čísla riadkov, ktoré zodpovedali jednotlivému prehovoru. Zaznačovalo sa aj to, či respondent daný obsah uvádzal spontánne, alebo odpovedal na priamu otázku interviewujúceho. Potom, ako sa parafrázy usporiadali podľa jednotlivých vopred stanovených 11 tém, sa ďalej vnútorne štrukturovali – kategorizovali, čo bol skôr induktívny ako deduktívny postup. Technika parafrázovania sa priebežne dobrušovala prostredníctvom telefonických konferencií celého medzinárodného tímu.

(2) **Preklad parafráz do angličtiny.** Aby bolo možné medzinárodné porovnanie kvalitatívneho materiálu, bol celý materiál z parafrázovania preložený do angličtiny (resp. niektoré tímy parafrázovali priamo do angličtiny).

(3) **Preklad celých interview do angličtiny.** 2-4 interviá z každého z 10 výskumných regiónov (podľa kritérií nízka verus vysoká európska identifikácia v štruktúrovanom dotazníku a pokiaľ možno čo najlepšie vystihovanie daného regiónu a kategórií európskej identifikácie). Týmto sa zabezpečil prístup k výskumnému materiálu v jeho celistvosti, ktorý bol nevyhnutný pre holistický vzhľad do rôznych národných a regionálnych kontextov identity a občianstva.

(4) **Spracovanie prioritných tém.** Po odsúhlasení prioritných tém pre syntézu, nasledujúce oblasti boli rozdelené medzi jednotlivé tímy, ktoré ich spracovali synteticky zo všetkých 10 sledovaných regiónov. Vo viacerých prípadoch nešlo iba o analýzu kvalitatívneho materiálu, ale o integráciu kvalitatívneho a kvantitatívneho materiálu.

- Európska identita a iné identity
- Postoje k EÚ a jej rozširovaniu
- Formy aktívneho občianstva
- Multikulturalizmus, tolerancia a rasizmus
- Ovládanie cudzích jazykov a mobilita

6. DISKUSIA: ČO BY NEBOLO SPOZNANÉ, KEBY PROJEKT NEMAL KVALITATÍVNU ČASŤ?

V zmysle účelu tejto prezentácie v tejto časti prinášame poznatky, ktoré boli získané iba, resp. najmä z kvalitatívneho materiálu, ktoré majú rozhodujúci význam vzhľadom na ciele projektu a ktoré by nebolo možné získať kvantitatívnymi metódami. Týkajú sa tém európska identita, postoje k imigrácii, rodovosť a očakávania od procesu rozširovania EÚ.

6.1 Európska identita

6.1.1 Dôvody pre identifikáciu s Európou:

Automatické mechanizmy. Niektorí respondenti tvrdili, že “byť Európanom” je automatickým dôsledkom *geografickej polohy* (ich krajina je v Európe), alebo *členstva vo formálnych kategóriách* (ich krajina je členom EÚ). Tento typ diskurzu o identite odráža slabú identifikáciu a bol menej častý v na Európu orientovaných “elitných” vzorkách ako v reprezentatívnych vzorkách. Tento diskurz zvyčajne sprevádzal tzv. „*zahniezdenú*“ **konfiguráciu identít**, v ktorej je národná identita základnou úrovňou identity, Európa je nadradenou úrovňou identity a región zase podradenou úrovňou.

Identifikácia založená na hrdosti. Niektorí respondenti vyjadrili hrdosť na spoločnú európsku kultúru alebo hodnoty a životný štýl (*to, čo Európa v minulosti dosiahla v celosvetovom kontexte, jej životná úroveň, postoje k rodine a náboženstvu*) alebo zdieľané politické postoje (*prekonanie problémov nacionalizmu a provincializmu, postoje Európy počas vojny v Iraku*).

Identifikácia na základe osobnej skúsenosti. Osobný kontakt s “Európou” (cestovanie, práca, štúdium jazykov) alebo osobný pocit spätosti (Európa je vnímaná ako domov).

6.1.2 Dôvody pre absenciu identifikácie s Európou:

Odmietanie určitých postojov a správania. Niektorí respondenti Európu spájali s vecami, ktoré odmietajú (*potláčanie náboženských menšín, minulosť plná vojen a konfliktov*). Iní mali špecifickejšie výhrady, napríklad to, že niektoré krajiny v rámci EÚ majú príliš veľkú moc (*Európa je len Francúzsko a Nemecko, nie my*) alebo vnímali európsku identitu ako zbytočnú (keďže národná identita je postačujúca).

Absencia osobnej zaangažovanosti. Viacero respondentov sa vôbec neidentifikovalo s Európou preto, že sa domnievali, že nemá pre ich život nijaký význam (nemali skúsenosť s mobilitou v rámci Európy a s každodenným diskurzom o európskych záležitostiach). Pre niektorých bola Európa veľmi vzdialený pojem (*príliš vzdialená od ich života*) a pre iných Európa vôbec neexistovala (*absencia súdržnosti v rámci Európy*).

6.1.3 Kompatibilita medzi európskou, národnou a regionálnou identitou

Pološtruktúrované rozhovory umožili identifikovať v diskurze o identite participantov nasledujúce konfigurácie.

- **Neo-európska identita.** Zdôrazňuje post-nacionálnu identifikáciu s EÚ, ktorá dominuje národnej identifikácii. Táto je pomerne častá vo Viedni a Vorarlbergu a v Chemnitz a Bielefelde.
- **Moderná národno-európska konfigurácia identít.** Hegemonická národná identita, ktorá zahŕňa regionálnu identitu a je kompatibilná s európskou identitou, bola typická pre Bratislavu, Prahu a Madrid (a takisto sa objavila v Edinburghu). Táto konfigurácia často implikovala automatické „zahniezdené“ vnímanie jednotlivých identít.
- **Moderná regionálno-európska konfigurácia identít.** Hegemonická regionálna identita, ktorá nahrádza/potláča identifikáciu s národným štátom a je kompatibilná s európskou identitou bola typická pre Bilbao (a takisto sa objavila v Edinburghu).

- **Tradičná regionálno-národná konfigurácia identít.** Hegemonická regionálna identita, ktorá je zvyčajne kompatibilná s identifikáciou s národným štátom, bola najčastejšia v Edinburghu. Dvojitá škótsko-britská identita bola najčastejšou konfiguráciou identít, ale treba podotknúť, že edinburghskí participanti prezentovali širokú škálu diskurzov ohľadom vzťahov medzi jednotlivými identitami. Pomerne časté boli moderná škótsko-britsko-európska identita, moderná škótsko-európska identita a tradičná (výlučná) škótska identita. Niektorí respondenti tiež hovorili o neo-európskej (post nacionálnej) alebo modernej európsko-britskej konfigurácii identít. Iní dokonca nevyjadrili nijakú identifikáciu s vyššie uvedenými etnicko-politickými kategóriami (pozri nižšie).
- **Tradičná národná identifikácia.** Viedla ku slabej identifikácii s Európou (a absencii EÚ ako zmysluplnej sociálnej kategórie) u respondentov v Manchestri.
- **Absencia identifikácie s akoukoľvek etnicko-politickou kategóriou** sa objavila buď v súvislosti s kozmopolitnými (“svetový občan”, absencia identifikácie s akoukoľvek národnou kategóriou) alebo individualistickými (odmietanie akejkoľvek sociálnej kategorizácie, pretože vedie ku stereotypizácii jednotlivcov) názormi a postojmi. Tento typ diskurzu sa objavil v Edinburghu a Bilbau.

6.1.4 Čo to znamená byť Európanom ?

V kvalitatívnych rozhovoroch participanti často odmietali jednoduché stereotypné obrazy jedinečného a homogénneho “európskeho” charakteru alebo “európskej” kultúry. Namiesto toho často zdôrazňovali, že európske kultúry sú mnohoraké: *“Jednota v rôznorodosti.”* *“Európa je pre mňa spolupatričnosťou množstva kultúr.”* *“Je to taký mix ľudí a kultúr a krajín.”* *“Na Európe sa mi páči práve jej rôznorodosť.”*

Participanti zo všetkých skúmaných oblastí sa zároveň zhodli na tom, že európske národy spája alebo by ich mohla spájať spoločná mentalita a že vyznávajú určité spoločné hodnoty: *“Spoločné hodnoty.”* *“Existuje nejaká spoločná európska mentalita.”* *“Európa je pre mňa miestom spoločných hodnôt.”* *“Európa je pre mňa miestom, kde ľudia rozmýšľajú rovnako ako ja.”*

Vo veľkej časti výpovedí však konkrétny obsah týchto spoločných “hodnôt” alebo spoločnej “mentality” zostal nešpecifikovaný.

6.1.5 Kto alebo čo nie je európske?

Nie je prekvapujúce, že mladí ľudia, ktorí sa zúčastnili rozhovorov, často nedokázali presne definovať, čo to znamená byť Európanom. Netreba to však považovať za problém. Sociálne identity často nie sú definované na základe esencialistických definujúcich črt, ale na základe odlišnosti od relevantných vonkajších skupín, od relevantných “Iných”.

Mladí ľudia prirodzene vyjadrili rozdielne názory ohľadom hraníc kategórie “Európan” a vôbec nie je prekvapujúce, že sa v tejto otázke vyskytli rozdiely aj medzi skúmanými oblasťami: napríklad participanti z Bratislavy a Prahy sa veľa zaoberali vzťahom Ruska k Európe, zatiaľ čo participanti z Viedne, Manchestru a Edinburghu zasa vo väčšej miere definovali Európu v kontraste s USA.

Avšak spoločná úvaha, ktorú vyslovila veľká časť mladých ľudí s rozličným socio-ekonomickým statusom a z rozličných skúmaných oblastí sa týkala rozdielu medzi “európskymi” hodnotami, kultúrou a mentalitou a *islamom*. Pre mnohých respondentov moslimovia už sú za hranicami toho, čo je ešte prijateľnou európskou rôznorodosťou. A pre mnohých je kľúčovou zjednocujúcou črtou “európskej” mentality, životného štýlu a kultúry to, že sú vo svojej podstate buď kresťanské alebo sekulárne. V každom prípade však naši

respondenti vnímali "európske" regióny, krajiny a národy ako zásadne odlišné od moslimských regiónov, krajín a národov.

6.1.6 Islam ako "ten Druhý"

"Islamofóbia" v členských štátoch EÚ sa dnes považuje za potenciálne vážny problém, najmä po udalostiach z 11. septembra 2001.

- Rozhovory na jednej strane ponúkajú niekoľko dôvodov pre optimizmus. Mladí ľudia vo všeobecnosti nevyslovili explicitne nepriateľské postoje voči islamu, a často vyjadrili aj určité sympatie k moslimským národom a kultúram. Bolo jasné, že väčšina mladých ľudí, ktorí hovorili o moslimoch, nechcela, aby sme si mysleli, že voči nim majú nejaké predsudky.
- Na druhej strane, niekoľko participantov vyjadrilo úplne rovnocenné postoje voči moslimom žijúcim v ich vlastnej krajine a voči moslimským krajinám mimo Európy. Bolo naozaj pozoruhodné, že participantí, ktorí sa vyjadrovali v prospech členstva Turecka v EÚ, často to zdôvodňovali tým, že Turecko nie je „príliš“ moslimská krajina, že je istým spôsobom „lepšie“ ako „iné“ moslimské krajiny, alebo že Turci sa postupne „vyvíjajú“ a stávajú sa „menej“ moslimskými.
- Vo všeobecnosti však rozhovory ukázali pretrvávajúcu „implicitnú“ formu islamofóbie. Tento typ predsudkov v nich nebol vyjadrený prostredníctvom otvorene nepriateľských postojov, ale prostredníctvom všeobecného pocitu, že moslimi sú istým spôsobom „iní“, že nie sú celkom „takí ako my“ a že zrejme nemožno predpokladať, že by zdieľali „naš“ zmysel pre národné alebo európske spoločenstvo. (*„Myslím, že Európa je kresťanská. Ale nechcem tým povedať, že islam je horší alebo lepší.“*)
- Navyiac, výsledky naznačujú existenciu široko rozšírenej „symbolickej“ formy islamofóbie, podľa ktorej moslimské národy a krajiny nezdieľajú „naše“ liberálne a demokratické „európske“ hodnoty alebo ich dokonca potenciálne ohrozujú. Mladí participantí niekedy zašli až tak ďaleko, že tvrdili, že pojmy „demokracia“ a „islam“ sa navzájom vylučujú. (*„Európa pre mňa znamená demokraciu, to znamená nebyť pod nadvládou nijakej náboženskej dogmy, ako je tomu v dnešných moslimských krajinách.“*)
- Participantí tiež často uvádzali, že moslimovia nezdieľajú „európske“ názory na rôzne spoločenské problémy ako je napríklad životné prostredie a že islamské náboženské zvyklosti nie sú v súlade s „modernými“ alebo „európskymi“ názormi na práva zvierat.
- Mladí participantí v značnej miere považovali moslimské národy a štáty za ľahostajné voči sociálnej rovnosti vo všeobecnosti, ale obzvlášť voči rovnoprávnosti mužov a žien.
- Participantí takisto často vyjadrovali stereotyp, v zmysle ktorého moslimovia sú lojálni najmä ku svojej globálnej komunite definovanej prostredníctvom viery, a je málo pravdepodobné, že budú zdieľať „naše“ záväzky k regionálnej, štátnej alebo európskej identite alebo občianstvu.

6.2 Postoje k imigrácii

Akú budúcnosť by si teda participantí želali pre Európu? Zohráva v predstavách mladých ľudí o Európe nejakú úlohu rasová tolerancia alebo rasizmus? Celostná analýza ukázala, že v diskurze participantov sa vyskytli tri základné kategórie vnímania Európy:

- „pevnosť Európa“, ktorá tých, ktorí sa nejako odlišujú, necháva pred svojimi bránami
- „taviaci kotol“, ktorý úplne absorbuje nových prichádzajúcich do spoločnej "európskej kultúry"

- multikultúrna spoločnosť.

Tieto tri kategórie sú vytvárané nasledujúcimi druhmi výrokov:

Vo všetkých skúmaných oblastiach časť respondentov vyjadrila **pozitívne názory na imigráciu** a imigrantov. Tieto sa týkali najmä *zručností a pracovnej sily*, ktoré imigranti prinášajú; imigrácie ako čiastočného *riešenia poklesu pôrodnosti* a tvrdenia, že multikultúrna spoločnosť je *obohatením*. Toto tvrdenie sa objavovalo skôr u participantov, ktorí majú nejaké osobné vzťahy s ľuďmi iných národností. Napríklad Michaela, ktorá má tureckého priateľa, príbuzných v Belgicku a priateľov rôznych národností hovorí: „*Čím viac rôznych ľudí, tým lepšie*“.

Nasledujúce **negatívne názory** boli takisto vyslovené vo všetkých skúmaných oblastiach. Veľa participantov zdôrazňovalo potrebu obmedziť počet imigrantov. Najbežnejším dôvodom bol *strach z konkurencie*, najmä pokiaľ ide o zamestnanie: „*Nechcem sa dostať do situácie, kedy by som bol vytlačený na trh práce niekde do zahraničia len preto, že iní sa tlačia na náš trh práce.*“ Časté boli tiež úvahy o potrebe „správneho typu“ imigrantov „*pokiaľ tu naozaj chcú pracovať...*“. Pomerne časté boli aj negatívne stereotypy ohľadom imigrantov a/alebo žiadateľov o azyl (sú to zločinci, „*somráci*“, ktorým sa nechce pracovať a radšej žijú zo sociálnych dávok), ktorí boli považovaní za nežiadúcich najmä v Madride, Manchestri a Edinburhu: „*Ak sa ma pýtate na imigrantov, ktorí sem prišli kradnúť a tak, vôbec ma to neteší, začína ma to štváť*“.

Niektorí participantí sa dožadovali „integrácie“, po ktorou mali na mysli skôr **potieranie rozdielov a asimiláciu kultúr imigrantov**, ako kultúrny pluralizmus: „*Keď prídete do nejakej krajiny, prijmite to, čo je tam. Prijmite, integrujte sa, neizolujte sa, nevnučujte*“. V tomto type diskurzu bola občas reč o moslimoch, napríklad sa negatívne karikatovala ich odlišnosť: „*To, ako zaobchádzajú so ženami, je naozaj hrozné*“.

6.3 Rod a európska identita

Kvantitatívne dáta konzistentne ukázali „dominanciu“ žien v troch zo štyroch indikátorov európskej identity v celej vzorke participantov zo všetkých skúmaných oblastí. To znamená, že ženy sa vo väčšej miere identifikovali s Európou ako muži. Keďže sme sa chceli dozvedieť viac o povahe týchto rozdielov, analyzovali sme kvalitatívny materiál z pološtruktúrovaných rozhovorov **s českými a slovenskými respondentmi** (N=51), ktorý ukázal, že nie je systematický rozdiel medzi mužským a ženským diskurzom o konceptualizovaní európskej identity. Problematika rodu – predovšetkým rovnosti medzi mužmi a ženami – bola pre niektoré ženy ale aj mužov jedným z kľúčových prvkov v ich reprezentáciách Európy. Niektorí respondenti uprednostňovali Európou oproti moslimským krajinám práve kvôli rovnosti mužov a žien a USA boli spomínané ako referencia pre optimálne rodové vzťahy.

Nasledujúce výroky, týkajúce sa ne/rovnosti pohlaví v Európe, vyslovili aj muži aj ženy: „*Já si myslím, že jsem velice spokojenej, že jsem se narodil jako é, jako bílý muž v Evropě, protože si myslím, že kdybych se narodil jako černá žena v Africe, tak by to bylo daleko horší životní úděl než je tenhle ten.*“ (Praha-muž)

„*No skorej si myslím, tieto krajiny majú úplne inakšie zmysľanie, ako tieto – Irak, Irán, Kuvajt... Egypt, Lýbia, tam majú... Ja neviem, napríklad len postavenie žien je v Európe úplne inakšie ako ja neviem v Iraku, Kuvajte a Sýrii a v týchto... Tam tie ženy musia chodiť zahalené, tuná nie, by som povedal skôr opak (úsmev) v lete... Proste inakšie zmysľanie...*“

(Bratislava-muž)

„Já jsem teda nikdy nebyla, ale...slyšela jsem o Turecku i jsem o něm četla...a prostě vím, že tam je jiný náboženství a řekla bych, že tadyty země, co jsou tady [v Evropě] takhle v podstatě maj, hmm (5 sec)...v podstatě rovný vztahy mezi sebou ty lidi. Co se týče muž-žena, stejný práva, nebo to takhle nemůžu říct, stejný práva – podobný práva, ale tady bych řekla, že to není pravda...v tom Turecku. (...) nevím no...podle mě tam [do Evropy] prostě Turecko nepatří...“ (Praha-žena)

„Cítim sa byť Európankou, lebo som na jednej úrovni s mužmi. V ostatných krajinách, okrem Európy, no a ešte Amerika je taká, sú ženy podradené mužom. Iba v Európe a v Amerike sú muži a ženy rovnako postavení. (...) Bol taký film „Bez dcéry neodidem“ a mne to bolo hrozne ľúto tej tety (...) V tom filme ona išla niekam do Arábie a tam jej zobrali to dieťa a muž mohol rozhodovať o všetkom, ako keby bola hranica, že tu má ešte práva žena a tu už len muž. A vtedy som si uvedomila, že som rada, že som tu.“ (Bratislava-žena)

„Oni [Turecko] sú po prvé odlišní tým náboženským spôsobom života a to veľmi vplýva na ich život tam, to sa odzrkadľuje ... v právnom systéme, postavenie ženy... (...) My Európania sme ešte takí, by som povedala, že Američania už sú dosť emancipovaní, tie ženy sú tam také, v podstate už sa dávajú na rovnu žena – muž, v Európe už to ide tým smerom, ale ešte ženy nie sú úplne emancipované ako v Amerike.“ (Bratislava-žena)

Tieto zistenia síce neumožnili uspokojujúco vysvetliť vyššiu proeurópsku orientáciu žien v porovnaní s mužmi, ale upozornili na komplexnosť očakávaní mladých ľudí v oblasti mužsko-ženských mocenských vzťahov a ich konkrétne varianty, ktoré sú užitočnou výzvou pre ďalšie hlbšie štúdium.

6.4 Očakávania a obavy spojené s rozširovaním EÚ

Identifikovalo sa veľké množstvo názorov na rozširovanie EÚ: je „nevyhnutné a pozitívne“, je to „nutné zlo“, „treba zahrnúť čoraz viac krajín, aby sa dosiahla väčšia sila a jednota“, „EÚ bude úplná len vtedy, ak sa jej členmi stanú všetky krajiny Východnej Európy“, rozširovanie je „analógiou ku zjednoteniu Nemecka“, je to „povinnosť a akt solidarity v prerozdeľovaní bohatstva chudobnejším krajinám“ alebo je to jednoducho „súčasť politického života, je to proste tak“. Tieto chápania novej rozšírenej Európskej únie prispeli ku špecifickým kategóriám očakávaní a obáv, ktoré sa v dátach identifikovali.

Očakávania participantov sa týkali nasledujúcich oblastí:

- **Štrukturálne zmeny v rámci EÚ** – očakávanie ďalšej demokratizácie rozhodovania na úrovni EÚ (Bilbao), väčšia transparentnosť (Chemnitz a Bielefeld), lepšia kontrola korupcie na národnej úrovni (Bratislava), vytvorenie fungujúcich inštitúcií, ktorých právomoci by presahovali národné záujmy a mali by všeobecné legislatívne kompetencie (Chemnitz a Bielefeld).
- **Jednota a spolupráca medzi európskymi krajinami** – väčšia sila a jednota medzi členmi EÚ (Madrid); posilnenie existujúcej spolupráce, zintenzívnenie obchodnej aj kultúrnej výmeny (Chemnitz a Bielefeld); posilnenie európskej identity a spolupatričnosti – tiež vďaka ekonomickej integrácii a jednotnej mene (Edinburgh, Chemnitz a Bielefeld).
- **Tolerancia a otvorenosť voči "Inému"** – kultúrna výmena a otvorenie sa kultúr (Madrid, Edimburg); uvažovanie v širšom rámci a menej xenofóbie (Praha); obohatenie európskej kultúrnej diverzity a dosiahnutie otvorených a tolerantných postojov u občanov Európy (Chemnitz a Bielefeld); kontakt a výmena medzi rôznymi kultúrami by mohli napomôcť k

prekonaniu historických problémov nacionalizmu a konfliktov v rámci Európy; existuje však nebezpečenstvo, že tieto budú nahradené európskym nacionalizmom namiereným oproti neeurópskym krajinám (Viedeň a Vorarlberg).

- **Ekonomické výhody** – zdôrazňovali ich najmä českí a slovenskí respondenti; ekonomicky však budú profitovať aj “staré” členské štáty pretože sa pre ne otvoria nové trhy a budú mať možnosť riešiť problém nezamestnanosti (Chemnitz a Bielefeld, Edinburgh).
- **Globálne postavenie Európy** – spoločná “obrana” najmä proti dominanci USA vo svete (Manchester, Chemnitz a Bielefeld, Viedeň a Vorarlberg, Bratislava a Praha); väčšia bezpečnosť a menšie riziko v prípade vojenského útoku (Chemnitz a Bielefeld);
- **Politická kultúra** – členstvo v EÚ ako záruka dodržiavania ľudských práv vo svojej krajine a očakávanie, že “nové” členské štáty budú môcť profitovať zo skúseností EÚ s demokratickou legislatívou a tiež získať vyšší status v európskej/svetovej politike (Bratislava, Praha).
- **Mobilita** – voľný pohyb osôb, pracovná a študijná mobilita (vo všetkých skúmaných oblastiach); vysoko pozitívne hodnotenie možnosti cestovať bez pasu (Bratislava, Praha).

Obavy participantov sa týkali nasledujúcich oblastí:

- **Nefungovanie inštitúcií EÚ**

Participantí z oboch rakúskych miest, z Edinburghu, z Bratislavy a z Prahy kritizovali *temné byrokratické štruktúry, prehnaný centralizmus v rámci EÚ a nezmyselné inštrukcie z Bruselu* ako aj *nedostatočnú transparentnosť a demokraciu* v rozhodovaní na európskej úrovni.

- **Nejednosť Európy**

Niektorí participantí (Madrid) sa obávali, že *rozšírená Európa nedokáže dosiahnuť zhodu*. V budúcnosti sa treba vyhnúť nejednostnosti v rámci Európy, hádkam medzi európskymi krajinami a absencii jednotného “európskeho názoru” (Viedeň a Vorarlberg).

- **Hlboké rozdiely medzi “novými” a “starými” členskými štátmi**

Časť nemeckých participantov pochybovala o pripravenosti “nových” štátov na členstvo v EÚ kvôli nedostatočnému demokratickému povedomiu, rozdielom v kultúre a mentalite, rozdielom v ekonomike a životnej úrovni ako aj odlišnej historickej skúsenosti. Niektorí participantí z prístupujúcich krajín zasa vyjadrili pochybnosti o tom, či ich členstvo v EÚ zmenší existujúce rozdiely, pričom kritizovali fakt, že občania “nových” členských štátov hneď od začiatku nebudú disponovať plnými právami vyplývajúcimi z občianstva EÚ, pričom mali na mysli prechodné obdobia pri uplatňovaní voľného pohybu pracovnej sily. Obávali sa tiež, že by mohlo dôjsť k ďalšiemu prehĺbovaniu rozdielov medzi súčasnými členskými štátmi EÚ a inými európskymi krajinami kvôli novému významu pojmu “Európan” ako kategórie označujúcej výlučne členstvo v EÚ.

- **Ekonomická nerovnováha a ohrozenie trhu práce**

Španielski participantí poukázali na nebezpečenstvo ekonomického oslabenia svojej krajiny z dôvodu *presunu európskych kohéznych fondov* do “nových” členských štátov. Niektorí nemeckí respondenti explicitne odmietli rozširovanie EÚ z ekonomických dôvodov, najmä pre *“obrovské finančné straty pre Nemecko, ktoré financuje rozširovanie”* a *odliv kohéznych fondov pre Východné Nemecko* do “nových” členských štátov. Iní respondenti (Viedeň a Vorarlberg, Chemnitz a Bielefeld, Madrid a Bilbao) sa obávali *prílevu lacnej pracovnej sily*, ale aj konkurencie pre *vysoko kvalifikovaných expertov* v dôsledku rozširovania EÚ. Pražskí respondenti uviedli *zvýšenie konkurencie pre české firmy na domácom trhu*. Niektorí respondenti sa tiež obávali *ďalšieho zdražovania života* v ich krajinách (Chemnitz a Bielefeld, Bratislava). Kritizovaná bola aj *spoločná poľnohospodárska politika* EÚ a jej budúci dopad na české poľnohospodárstvo a *kvóty v oblasti potravinárskej výroby* (Praha).

- **Otázky identity**

Niektorí participantí vyjadrili obavy z *možnej straty národnej a kultúrnej identity* a z *kultúrnej homogenizácie* v rozšírenej Európe (Bratislava, Praha, Chemnitz a Bielefeld, Viedeň a

Vorarlberg). Niekoľko respondentov z “malých krajín” (Rakúsko, ČR a SR) sa tiež obávalo *nadvlády veľkých krajín v rámci EÚ*. Niektorí britskí (a čiastočne aj pražskí) respondenti vyjadrili nevôľu vzdať sa národnej meny (libry a českej koruny), ktorá je symbolom ich národnej identity. Hoci možná strata národnej identity bola v prístupujúcich krajinách opakujúcou sa témou, *nebola dominantná* a odrážala skôr všeobecnejšiu verejnú debatu o tejto téme, hľadanie argumentov pre a proti, ako skutočnú obavu alebo hrozbu.

KONKLÚZIA

Účelom tejto prezentácie bolo systematizovať časť metodologickej skúsenosti, ktorá bola vytvorená v príprave a realizovaní projektu 5. RP EÚ "Mládež a európska identita". Konkrétne išlo o kvalitatívnu časť projektu. Význam tejto systematizácie vidíme jednak v naplnení zodpovednosti riešiteľov projektu v tom zmysle, aby vytvorená skúsenosť bola k dispozícii ďalším riešiteľom v relevantnej oblasti, ale aj v podpore kvalitatívnej metodológie výskumu v sociálnych vedách, ktorá stále nemá dostatočnú podporu v mnohých disciplínach.

Literatúra:

- Bianchi, G., Láštiová, B.: Gender Aspects of Multiple Identities: Young Women and Men from Bratislava and Prague Heading Toward the EU. *Sociológia*, 36, 2004, 293-313.
- Condor, S.: Europe's "Others". Young People, Islam and European Identity. Research Briefing 7. A One-day Conference at Scotland House, Brussels, July 8 2004.
- Fuss, D., Boehnke, K.: Doing Europe. Languages, Travel and Mobility. Research Briefing 4. A One-day Conference at Scotland House, Brussels, July 8 2004.
- Jamieson, L., Bianchi, G., Boehnke, K., Condor, S., Grad, H., Machacek, L., Ros, M., Wallace, C.: Orientations of Young Men and Women to Citizenship and European Identity. Research Briefing 1. A One-day Conference at Scotland House, Brussels, July 8 2004.
- Jamieson, L., Grundy, S.: Fortress, melting pot or multi-cultural society: Attitudes to immigration and cultural diversity. Research Briefing 6. A One-day Conference at Scotland House, Brussels, July 8 2004.
- Láštiová, B., Bianchi, G.: Hopes and fears. Attitudes towards the EU and its enlargement. Research Briefing 3. A One-day Conference at Scotland House, Brussels, July 8 2004.
- Ros Garcia, M., Grad, H., Rodriguez-Monter, M., Garcia-Albacete G.: Who do you think you are? Regional, National and European Identities in Interaction. Research Briefing 2. A One-day Conference at Scotland House, Brussels, July 8 2004.
- Wallace, C., Spanring, R., Datler, G.: Active Citizenship? The engagement of young people in Europe. Research Briefing 5. A One-day Conference at Scotland House, Brussels, July 8 2004.